

Чабан Ольга МиколаївнаДніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ПРИ ВИВЧЕННІ
РОСІЙСЬКОЇ (УКРАЇНСЬКОЇ) МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

У статті аналізується психолінгвістичний компонент при вивченні студентами російської мови як іноземної під час навчання в Україні за умов білінгвізму, що є у Дніпропетровську. Вирішення проблеми двомовності передбачає використання різних підходів: лінгвістичного, соціологічного, психологічного, педагогічного тощо. У роботі акцентується увага на головних завданнях викладача – забезпечення розумової активності студентів на такому рівні, щоб вони могли слухати та розуміти фахові лекції вже на першому курсі університету та спілкуватися щодня з російськомовним/україномовним оточенням. У статті аналізуються результати досліджень, які проводились на підготовчому відділенні для виявлення ряду факторів, що впливають на студентів-іноземців у новій навчальній ситуації. Підкреслено, що ефективність навчання студентів-іноземців також прямо залежить від сприятливої психологічної атмосфери на заняттях.

Ключові слова: психолінгвістика, іноземні студенти, білінгвізм, діалогічне мовлення, фактори.

Станом на січень 2015 року в Україні здобувають вищу освіту громадяни з 129 країн. Така співпраця приносить користь не тільки політиці та економіці України, а і найвищим навчальним закладам, тому що змушує їх оновлювати систему підготовки фахівців, орієнтуючись на сучасні вимоги. З іншого боку, збільшення іноземців-кандидатів на навчання пов'язано з глобалізацією вітчизняної освіти і, як наслідок, із бурхливим розвитком ринку освітніх послуг, у тому числі і для іноземних студентів, які бажають отримати чи продовжити освіту на території України.

До того ж, для забезпечення конкурентноспроможності сучасної української освіти було дозволено викладання основних дисциплін у вищих навчальних закладах, окрім української, також іншими мовами, в тому числі російською, англійською тощо. Даний фактор, як зазначають аналітики, має сприяти підвищенню престижу української освіти на міжнародній арені та позитивно впливатиме на якість української освіти цілому.

Обрана тема не залишилася поза увагою дослідників як російських, так і українських. Цікавими є такі сучасні публікації: Т. Капітонова «Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки» [4], Л. В. Козак «Психолінгвістичний аспект навчання української мови іноземних студентів у немовному ВНЗ », Щукин А. Н. «Методы обучения в истории преподавания русского языка как иностранного (теория и практика)»[6], Журавльова Т. Г. «Оптимізація навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей», Коротун О. М. «Лінгводидактичне середовище як фактор ефективного засвоєння української мови іноземними студентами» та ін. Тема активно досліджується науковцями, але до сьогодні ще немає єдиної ефективної системи навчання іноземних громадян російської (української) мови в Україні, тому питання залишається і надалі відкритим для вивчення.

Історія викладання російської (української) мови як іноземної має багатовікову історію, хоча її формування у вигляді самостійної наукової дисципліни відбулося лише в 40-і роки ХХ століття. Сьогодні в українських вишах, у яких навчання іноземних громадян на підготовчому відділенні відбувається російською мовою, викладачі використовують методику, запропоновану російськими ученими Н. М. Алексєєвою, В. Г. Костомаровим, Є. М. Верещагініним та ін. І тому проблема підготовки іноземних громадян у немовному вищому навчальному закладі вимагає вдосконалення методів навчання російської мови. Крім цього, не варто забувати про проблему білінгвізму, з якою стикаються іноземні студенти, вивчаючи російську/українську мову як іноземну в Україні.

Навчання іноземних громадян на підготовчому відділенні для більшості з них є надзвичайно складним процесом, бо в новому мовному середовищі мобілізуються механізми пам'яті, мислення, сприймання та відтворення, формування мовних навичок та умінь російською мовою.

Процес навчання передбачає певний режим діяльності студентів та викладача. Головним завданням викладача стає забезпечення розумової активності студентів для того, щоб вони змогли засвоїти російську мову, а пізніше – й українську, на такому рівні, щоб слухати та розуміти фахові лекції вже на першому курсі університету та спілкуватися щодня з російськомовним оточенням.

Велику роль у цьому відіграє соціальне та психологічне пристосування іноземців, подолання психологічного дискомфорту, зумовленого тим, що здебільшого мешканці міста Дніпропетровська спілкуються в повсякденному житті так званою російською мовою, яка містить значну кількість покручів з української мови. Тому іноземним

студентам на початковому етапі важко пристосуватися до двомовності, яка склалася в нашому регіоні.

Метою цієї роботи є дослідження психолінгвістичних аспектів при вивченні студентами російської (української) мови як іноземної під час навчання в Україні.

Об'єктом дослідження є особливості психічної діяльності іноземних студентів при засвоєнні та використанні російської мови як організованої та автономної системи.

Предметом дослідження є цілі, етапи навчання російської (української) мови як іноземної в Україні, а також труднощі, що виникають в процесі оволодіння мовою іноземними студентами і шляхи їх подолання.

Студенти-іноземці, що навчаються в Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна (ДНУЗТ), приїжджають переважно з країн Африки або арабських країн, володіючи англійською або французькою мовами. Під час адаптації вони відчувають стрес, пристосовуючись до українського менталітету, культурних надбань, відчуваючи на собі вплив українсько-російсько оточення.

Двомовність (білінгвізм) – одна з найважливіших проблем у сучасній Україні, бо іноземні студенти постають перед проблемою (особливо у східному регіоні): якою ж мовою спілкуватися під час занять та в повсякденному житті? Вирішення цієї проблеми двомовності передбачає використання різних підходів: лінгвістичного, соціологічного, психологічного, педагогічного тощо. Викладачі повинні бути особливо уважними до потреб іноземців, допомогти їм психологічно подолати труднощі та створити умови для вивчення обох мов.

У ДНУЗТ на підготовчому відділенні практикується освоєння іноземцями мовного матеріалу з російської мови методом комбінування лекцій з практичними. Способи подавання матеріалу найрізноманітніші: створення умовно-діалогічних ситуацій, бесіди, міні-лекції, мовні ігри у письмовій формі, самостійне опрацювання окремих тем тощо. При цьому невід'ємним елементом є використання наочності, відео –, фотоматеріалів та ін. Цілісна система навчання студентів-іноземців російської мови забезпечується послідовністю та узгодженістю етапів навчального процесу від початкового до завершального і здійснюється в таких напрямках: а) у постановці цілей і завдань навчання; б) у поетапному розподіленні мовного матеріалу; в) в оптимальному використанні активних методів навчання; г) у системній організації поточних, поетапних і підсумкових контролів усіх видів мовленнєвої діяльності.

Вирішення поточних завдань навчання студентів-іноземців російської мови у вищому навчальному закладі спрямоване на досягнення кінцевої мети, яка передбачає вільну мовну діяльність у різних сферах комунікації, адекватне сприйняття професійної інформації і самостійне її репродукування з використанням різних видів мовної діяльності, загальноосвітній розвиток особистості студента.

Нами було проведено дослідження, у результаті якого виявлено ряд факторів, що впливають на студентів-іноземців у новій навчальній ситуації. Іноземні студенти по-різному сприймають умови життя в чужій країні, специфіку процесу навчання, переживають труднощі при спілкуванні українською чи російською мовами, при налагодженні контактів з особами протилежної статі відчують особливості клімату, незвичним є харчування, умови життя. У деяких випадках виявлено суттєві відмінності в рівнях загальної підготовки іноземців-вихідців з різних країн. Як правило, іноземні студенти-європейці є високоосвіченими молодими людьми, які володіють однією-двома іноземними мовами. Адаптація до побутових та культурних реалій життя в Україні у такого контингенту слухачів відбувається порівняно швидко. Високий рівень освіти мають студенти з Ірану, Іраку та Узбекистану. Часто студенти-іноземці є молодими людьми, які раптово позбавились контролю з боку батьків, що робить дещо некерованою їхню поведінку. Зміна колишнього кола спілкування, перехід від шкільного навчання в рідній країні до навчання у вищих навчальних закладах України пов'язані з подоланням певного психологічного бар'єру.

Такі висновки ми зробили в ході проведення анонімного опитування студентів, які навчаються на підготовчому відділенні. У відповідях на питання студенти акцентували увагу на таких негативних факторах, як розумова перевтома, труднощі у запам'ятовуванні навчального матеріалу. Як негатив іноземці відзначили обмеженість часу, відведеного для вивчення мови. Результати бесід підтверджують взаємозалежність процесу адаптації студентів-іноземців до нового лінгвістичного середовища і процесу формування їх комунікативної компетентності. Важливо підкреслити нюанси, що набувають особливої актуальності в інтернаціональному середовищі – це повага та розуміння цінностей співрозмовника, що іноді суперечать власним уподобанням, а інколи й життєвим установкам (наприклад, ставлення до жінок представників ісламського світу, їхні релігійні переконання та наслідування традицій; особливості побуту китайських та в'єтнамських студентів тощо). Необхідною є така організація навчальної роботи, яка буде підтримувати пізнавальний інтерес та активність студентів шляхом постійної зміни

видів діяльності учасників педагогічної взаємодії: від активної роботи до відпочинку. Найцікавішим, найефективнішим методом засвоєння знань іноземні студенти назвали діалоги – штучно створені діалогічні ситуації.

У перебігу експериментальної роботи ми переконалися, що ефективність навчання студентів-іноземців також прямо залежить від сприятливої психологічної атмосфери на заняттях. Тут дуже важливі стиль поведінки викладача, його толерантне ставлення до можливих помилок, неточностей у мовленні слухачів, здатність вчасно прийти на допомогу в оволодінні складними для іноземців мовними конструкціями. Важливим є те, що така позиція педагога надихає студентів на творче оволодіння мовою, сприяє продуктивній самостійній роботі, адже будь-яка позитивна оцінка являє собою стимул, що збільшує ймовірність успішного розвитку певного процесу.

Про толерантне ставлення педагога до труднощів студентів-іноземців в оволодінні предметом слід додати ще й те, що в педагогічній взаємодії слід суворо дотримуватися правила: комунікативні помилки, що спричиняють достатні труднощі у розумінні сенсу сказаного, потрібно виправляти відразу. Натомість граматичні помилки, що не порушують комунікативного спілкування, не слід виправляти відразу, перериваючи діалог чи монолог. При цьому слід не перешкоджати бажанням студентів-іноземців висловити свої думки українською чи російською мовами. Обговорення та виправлення помилок можна здійснити пізніше, у спеціально відведений час, зрозуміло, не фіксуючи при цьому увагу на кількості помилок конкретного студента-іноземця.

Як бачимо, поняття "володіння мовою" розглядається лінгвістами, психологами та психолінгвістами з різних позицій. Лінгвіста цікавить рівень володіння мовою як уміння будувати семантично і граматично правильні фрази. Р. О. Будагов зазначав, що вільне володіння мовою – це уміння зрозуміти і виразити логічні закони мислення мовними засобами [2, с. 15]. Психологи вважають, що критерієм володіння мовою вважається користування мовними засобами на рівні фонового автоматизму. Досягнення цього рівня в методиці викладання іноземних мов розглядається як одне із головних завдань. Психолінгвісти розглядають процес володіння мовою як динамічний процес. О. О. Леонтьєв пише, що в залежності від ступеню володіння мовою користувач виражає один і той же зміст більш-менш вдало (у комунікативному відношенні). Але існує й інший бік володіння мовою - перетворення його із предметної форми у форму діяльності.

Висновки. Отже, для досягнення кінцевої мети навчання - навчити студента володіти мовою у різних життєвих ситуаціях, зняти психологічний бар'єр спілкування – дуже ефективним є метод умовно-діалогічних ситуацій, а його невід'ємною частиною – діалог. За допомогою діалогічних вправ добре формуються мовні та комунікативні навички. Крім того, цей вид завдань створює ігрову ситуацію на уроці, позитивний емоційний фон, що знімає психологічний бар'єр спілкування, підвищує пізнавальну активність іноземних студентів. Вважаємо, що при навчанні іноземців російської мови як іноземної за умов білінгвізму сприятлива психологічна атмосфера, активне використання методу умовних діалогічних ситуацій, індивідуальний підхід до кожного студента, толерантне ставлення викладача до його культурних традицій та звичаїв, релігії тощо є невід'ємними компонентами належного оволодіння російською мовою студентами із зарубіжних країн.

Попри всі висновки та дослідження, зроблені науковцями, ця тема все ж залишається відкритою для вивчення.

Література

1. Андрущенко А. О. Психологічні та психолінгвістичні фактори формування граматичної компетентності майбутніх філологів з другої іноземної мови [Електронний ресурс] / А. О. Андрущенко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 1. – С. 279-288. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pednauk_2014_1_35.pdf. – Назва з титул. екрану.
2. Будагов Р. А. Что такое общественная природа языка / Р. А. Будагов // Вопросы языкознания. – 1975. – № 3. – С. 15-21.
3. Гладир Я. С. Викладання української мови як другої іноземної у технічному ВНЗ: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / Я. С. Гладир. – Режим доступу : <http://www.center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/15.pdf>. – Назва з титул. екрану.
4. Капитонова Т. И. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / Т. И. Капитонова, Л. В. Московкин, А. Н. Щукина. – М. : Рус. яз. Курсы, 2008. – 308 с.
5. Козак Л. В. Психолінгвістичний аспект навчання української мови іноземних студентів у немовному ВНЗ / Л. В. Козак // Психолінгвістика. – 2010. – Вип. 5. – С. 31-36.
6. Щукін А. Н. Методы обучения в истории преподавания русского языка как иностранного (теория и практика) [Электронный ресурс] / Щукін А. Н. // Чуждоезиковое обучение. – 2013. – година XL, книжка 1. – С. 107-118/ – Режим доступа: <http://master-rki.net/docs/Shtukin012013.pdf>. – Название с титул. экрана.

Ольга Чабан. Психолінгвістический компонент при изучении русского (украинского) языка как иностранного.

В статье анализируется психолінгвістический компонент при изучении студентами русского языка как иностранного во время обучения в Украине в условиях билингвизма, что существует в Днепрпетровске. Решение этой проблемы двуязычия предполагает использование различных подходов: лингвистического, социологического, психологического, педагогического и др. В работе акцентируется внимание на главных задачах преподавателя - обеспечение умственной активности студентов на таком уровне, чтобы они могли слушать и понимать профессиональные лекции уже на первом курсе университета и общаться каждый день с русскоговорящим / русскоязычным окружением. В статье анализируются результаты исследований, которые проводились на подготовительном отделении для выявления ряда факторов, влияющих на студентов-иностранцев в новой учебной ситуации.

Ключевые слова: психолінгвістика, иностранные студенты, билингвизм, диалогическая речь, факторы.

Olga Chaban. Psycholinguistic component in the study of Russian (Ukrainian) as a foreign language.

The article analyzes the psycholinguistic component in the study of the students of the Russian language as a foreign language while studying in Ukraine in terms of bilingualism. The solution to this problem involves the use of different approaches: linguistic, sociological, psychological, educational, and others. The main task of the teacher - to provide the students listening and understanding and communication in Russian-speaking environment. We give an analysis of the results of research conducted at the preparatory department to identify factors influencing the foreign students in the new learning situation. It was stressed that the effectiveness of teaching foreign students also depends on a favorable psychological atmosphere in the classroom.

Key words: psycholinguistics, foreign students, bilingualism, dialogic speech factors.

Стаття надійшла до редакційної колегії 28.10.2015